

MEGJEGYZÉSEK KÁLMÁN KÜLPOLITIKÁJÁHOZ*

I. László uralkodásának vége felé — a korábbi évtizedek defenzív jellegű külpolitikájához képest — jelentős változás következett be a magyar királyság külkapcsolataiban. A XI. század kilencvenes éveitől kezdve ugyanis a megerősödött magyar állam Közép-Kelet-Európában a nemzetközi élet aktív szereplőjeként, kezdeményező alakítójaként lépett fel. Ez részben a szomszédos országok belügyeibe való sorozatos beavatkozásokban, részben pedig a királyi hatalomnak idegen területek fölé történő kiterjesztésében nyilvánult meg. Emellett a magyar külpolitika irányítói számára továbbra is fontos feladatot jelentett egyrészt az investitúraharc alakulásának figyelemmel kísérése, másrészt az idegen behatolási kísérletek visszaverése.

A magyar expanziós törekvések mind László, mind Kálmán uralkodása idején a legkarakterisztikusabban az Adria irányában jelentkeztek. Első lépésként László — beavatkozva a horvát belviszályokba — 1091 nyarára megszerezte magának Horvátországot.¹ Minden bizonnyal a magyar uralkodó tervei között szerepelt ekkor Dalmácia elfoglalása is, de ennek a lépésnek megtételére már a kumánok (kunok) Kelet-Magyarországot végigdúló és felprédáló betörése miatt nem kerülhetett sor.² László — miután Horvátország élére királyként Álmost helyezte³ — a kumánok ellen vonult seregével.⁴ A horvátországi magyar foglalás bizonyos bizánci jogigények mellett elsősorban pápai érdekeket sértett, mivel 1076-ban Zvonimir horvát fejedelem VII. Gergely pápától kapott királyi címet és koronát, s a pápa legátusa kezéből hűbérként vette át Horvátországot és Dalmáciát.⁵ László hódítása a pápai hűbéruraság végét jelentette Horvátországban. A magyar és a pápai érdekeknek ez az összeütkö-

* E tanulmány az 1978 elején „Magyar—bizánci kapcsolatok a XII. században” címmel elkészült kandidátusi értekezésünk I. fejezetének némileg rövidített változata.

¹ FRAKNÓI V.: Szent László levele a montecassinói apáthoz. Értekezések a történelmi tudományok köréből XIX/8. Bp. 1901. 4.; Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae I. Red. M. KOSTRENIĆ. Zagrabiae 1967. 161. sz., II. Red.: T. SMIČIKLAS. Zagrabiae 1904. (továbbiakban: C I—II.); H. *Klauh*; Historia Salonitana Maior. Bеоград 1967. 111.; E. SZENTPÉTERY: Scriptores rerum Hungaricarum I—II. Bp. 1937—1938. (továbbiakban: SRH)I. 406. — A foglalás datálására ld. pl. PAULER Gy.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I. Bp. 1899. 2. 156—157.; GYÖRFFY Gy.: A „lovagszent” uralkodása (1077—1095). Történelmi Szemle 1977. (továbbiakban: GYÖRFFY 1977.) 558.

² DEÉR J.: A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája. Kaposvár 1928. 86.

³ C I. 161. sz.

⁴ SRH I. 412—414.

⁵ Erre ld. pl. HÓMAN B.—SZEKFI Gy.: Magyar történet I. Bp. 1939.⁶ (továbbiakban: HÓMAN 1939.) 338—342.; J. *Ферлуга*: Византиска управа у Далмацији. Београд 1957. (továbbiakban: FERLUGA 1957.) 123.; H. П. Соколов: Образование венецианской колониальной империи. Саратов 1963. (továbbiakban: SZOKOLOV 1963.) 222.; N. KLAJČ: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku. Zagreb 1971. (továbbiakban: KLAJČ 1971.) 361—394.

zése volt egyik oka annak, hogy ekkor a magyar király elfordult Rómától, s IV. Henrik német császár felé közeledett.⁶

A szakirodalomban elterjedt az a felfogás, mely szerint 1091-ben az április 29-i lebunioni csata után a baszileusz (a bizánci császár) uszította volna a kumánokat Magyarországra az Adria felé törő magyar expanzió miatt.⁷ Teljességgel ez a lehetőség nem tagadható, a valóságban azonban egyetlen forrás sem támasztja alá ezt a nézetet. Anna Komnéné, aki a korabeli kútfők közül legrészletesebben foglalkozik a lebunioni csata előzményeivel, az ütközet lefolyásával, a kumánok szereplésével és elvonulásuk körülményeivel, egyetlen szóval sem tesz említést arról, hogy Magyarország ellen bármiféle egyezség jött volna létre a baszileusz és a kumánok között.⁸ Hazai forrásunk szerint is maga László a kumánok betörése miatt nem bizánci, hanem orosz területre indított bosszuló hadjáratot 1092-ben.⁹ Véleményünk szerint a kumánok 1091-i támadása s az ezt követő betöréseik mögött a kumánok Bizánctól teljesen független vállalkozását kell látnunk, amelynek lényegi célja Kelet-Magyarország, főleg pedig Erdély birtokba vétele volt. László ún. kunok elleni harcainak fő mozgató rugóját éppen e veszély elhárítása képezte.¹⁰ Bizánc valóban tartott a magyarok területi terjeszkedésétől, s ha nem is nézte jó szemmel a befolyási, hatalmi érdekszférájába tartozó Horvátország elfoglalását, a császárság elsősorban a tőle formálisan függésben levő — a birodalom részének tekintett — Dalmáciát féltette a magyaroktól. A további magyar előrenyomulás megakadályozására, illetve a dalmáciai bizánci uralom biztosításának érdekében 1091-ben I. Alexiosz bizánci császár melfi Gottfried, normann comes és bizánci szebasztosz vezetésével normann zsoldosokat küldött a dalmát városokba. A zsoldos csapatok 1093-ig maradtak Dalmáciában, ahol biztosították a közvetlen bizánci uralmat a városok és a szigetek felett. Kivonulásuk után is a dalmát területeken változatlanul érvényesült a bizánci császár hatalma.¹¹ Így 1091 és 1095 között zárai oklevelekben Alexiosz uralkodása szerint kelteztek.¹²

László nem is tett kísérletet a dalmát területek megszerzésére. Uralkodása hátralevő néhány évének külpolitikáját a kumánokkal vívott harcok mellett oroszországi hadjárata (1092), a lengyel (1093) és a cseh (1095) belviszályokba való beavatkozása fémjelzik.¹³ Álmos azonban mint horvát király — IV. Henrik 1096-i levele szerint — a görögök ellen szándékozott vonulni, de ettől a német császár érdekében elállt.¹⁴ Úgy látszik, hogy Álmos — feltehetően 1095-ben — a dalmát városok elfoglalását tervezte,¹⁵ ami már Velence érdekeinek eleve nébe is vágott. Az ellenfeleitől szoronga-

⁶ Ehhez ld. FRAKNÓI: i. m. 15.: HÓMAN 1939. 342—345.; GYÖRFFY 1977. 560.

⁷ MARCZALI H.: Magyarország története az Árpádok korában (1038—1301). SZILÁGYI S. (szerk.): A magyar nemzet története II. Bp. 1896. (továbbiakban MT) 166.; HÓMAN 1939. 342.; MORAVCSIK GY.: Bizánc és a magyarság. Bp. 1953. (továbbiakban: MORAVCSIK 1953.) 71.; FERLUGA 1957. 125.; GYÖRFFY 1977. 559.

⁸ B. LEIB: Anne Comnène, Alexiade I—II. Paris 1967., III. Paris 1945. (továbbiakban: LEIB II—III.) II. 127—146.

⁹ „Ezek után pedig a dicső király megtámadta Oroszországot azért, mert a kunok az ő tanácsukra törtek Magyarországra.” SRH I. 414. — Ebben az időben a polovecek (kumánok, kunok) a halicsi Tuerebovi urának, Vaszilko fejedelemnek voltak szövetségesei. Ld. B. T. Паулюс: Внешняя политика Древней Руси. Москва 1968. (továbbiakban: PASUTO 1968.) 117.; GYÖRFFY 1977. 560.

¹⁰ A trónját veszített Salamonnal szövetségben Kutesk „kun” vezér is Erdély elfoglalására tört (SRH I. 408.). Ehhez ld. még MT 168., 172.

¹¹ Ld. HÓMAN 1939. 342—343.; FERLUGA 1957. 125—126.

¹² C. I. 161. sz., 164. sz., 165. sz.

¹³ MT 176.; PAULER: i. m. 160., 173—174.; DEÉR: i. m. 83.; HÓMAN 1939. 345.; PASUTO 1968. 52—54.

¹⁴ A. F. GOMBOS: Catalogus fontium historiae Hungaricae I—III. Bp. 1937—1938. (továbbiakban: G) 2271.

¹⁵ Így véli pl. MT 190.; PAULER: i. m. 199.; DEÉR: i. m. 93.; HÓMAN 1939. 344.

tott s 1095-ben a dózsétól is segítséget remélő német uralkodó nyilvánvalóan elsősorban a köztársaság dalmát igényeire való tekintettel beszélte le Álmost a görög uralom alatt álló dalmát területek elleni akciójáról.¹⁶ Mindenesetre az Adria felé irányuló magyar expanzió Magyarországot szembeállította a pápasággal, Velencével és Bizánccal.

1095 nyarán meghalt László és a dalmáciai hódítás az új uralkodóra maradt. Az a tény, hogy amíg Álmost horvát királlyá tette meg László, Kálmánt viszont püspöknek szánta,¹⁷ világosan mutatja, hogy a király utódának Álmost jelölte. Kálmán azonban nem fogadta el László döntését, és Lengyelországba menekült, de a király halála körüli időben hazatért.¹⁸ Újabb kutatás bizonyította, hogy Kálmán királlyá koronázása csak 1096-ban történt meg.¹⁹ Szerintünk ez annak jele, hogy Álmos és bátyja között a főhatalomért vívott harc csaknem egy évig eltartott, s ennek során az erőviszonyok végül is Kálmán javára alakultak kedvezően. A két trónaspiráns és a mögöttük felsorakozott társadalmi erők küzdelme lényegében ekkor kompromisszummal zárult, amennyiben Kálmán megszerezte ugyan a királyi koronát, de Álmos lett az ország egyharmadára kiterjedő dukátus,²⁰ ami a tényleges politikai hatalom szempontjából jelentősen felülmúlta a László által elfoglalt horvát királyságot, s a hercegség Álmost forrásaink szerint az ország második emberévé tette.²¹ Egyéb tényezők mellett a dukátus elnyerése is hozzájárult ahhoz, hogy Álmos még hosszú évekig folytathatta harcát a királyi korona megkaparintása érdekében. Álmos és Kálmán első küzdelme 1096 nyarára eldőlt, mert ekkor már több forrásunk is Kálmánt tekintette az ország királyának.²² Az a szoros — baráti és szövetségi — kapcsolat, amely IV. Henrik 1096. évi levele szerint a magyar herceg és a német császár között fennállt,²³ természetesen Kálmán megtagadta Kálmán magatartását a pápaság és a császárság harcában. Ehhez II. Orbán pápa 1096 júliusi levele is segédkezet nyújtott a püspöknek nevelt magyar király számára.²⁴ Kálmán — Álmos németbarátságával szemben — az investitúraharcban mindvégig pápapárti politikát folytatott. Ez lett külpolitikája egyik legszilárdabb eleme. Ezt bizonyítja többek között normann házassága,²⁵ 1106. évi guastallai nyilatkozata,²⁶ Kuno kardinális 1112-i és Dietrich pápai legátus 1115-i magyarországi fellépése V. Henrik német—római császár ellen.²⁷

1096 nyarán és őszén a keresztshadak átvonulása jelentette a legnagyobb problémát az ország számára. Kálmán a leghatározottabban szembeszállt és leszámolt azokkal a kereszties tömegekkel, amelyek kárt okoztak a királyságnak, s a keserű tapasztalatok után Bouillon Gottfried seregét is csak kellő biztosítékok és óvintézkedé-

¹⁶ IV. Henrik helyzetére ld. G. M. v. KNONAU: *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.* Bd. IV. Leipzig 1903. 453—456., 474—476., VI. Leipzig 1907. (továbbiakban: KNONAU IV—VI.); DEÉR: i. m. 92—93.; K. HAMPE: *Deutsche Kaisergeschichte in der Zeit der Salier und Staufer.* Heidelberg 1968.¹² 76—80.

¹⁷ SRH I. 419., II. 79.; C I. 161. sz.

¹⁸ SRH I. 419—420.

¹⁹ GYÖRFFY GY.: A XII. századi dalmáciai városprivilegiumok kritikájához. *Történelmi Szemle* 1967. (továbbiakban: GYÖRFFY 1967.) 50.

²⁰ SRH I. 126., 421. — Erre ld. még KRISTÓ GY.: A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp. 1974. 109.

²¹ G 225., 872. — Ld. még PAULER: i. m. 177.

²² G. FEJÉR: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* II. Budae 1829. (továbbiakban: CD II.) 13.; G 42., 414., 870. stb.

²³ G 2271—2272.

²⁴ CD II. 13—15.

²⁵ G 943., 976—977., 2060., 2157—2158.

²⁶ G 74., 267., 445., 524—525., 1156., 1265., 1575., 1963., 2037., 2259.

²⁷ G 226., 872. — Kuno és Dietrich legátusok tevékenységére ld. BALICS L.: A római katolikus egyház története Magyarországon II. Bp. 1888. 75., 96.; KNONAU IV. 316., 329—330.

sek mellett engedte át az országon.²⁸ Magyarországon és Bizáncban egyaránt nagy bizalmatlansággal fogadták a kereszties seregeket. I. Alexiosz, aki egyébként sem kereszties hadakat, hanem csak zsoldos csapatokat kért a Nyugattól a besenyők és a szeldzsuk-törökök ellen,²⁹ attól tartott — különösen a normann részvétel miatt —, hogy a keresztiesek birodalma elfoglalását tervezik.³⁰ 1096 nyarán Magyarországon is volt olyan pillanat, amikor egyes kalandor kereszties vezérek Kálmán királyságának a megszerzésére gondoltak, és emiatt a magyar uralkodó már az Oroszországba való menekülést is számításba vette.³¹ S ha a keresztiesek túlkapásai ellenében helyi magyar (zimonyi) és bizánci (belgrádi) szervek között együttműködés is alakult ki,³² mindez mégsem mozdította elő a magyar királyság és a bizánci császárság közeledését ebben az időszakban. Sőt forrásaink éppen arról tanúskodnak, hogy 1096-ban és 1096—1097 fordulóján I. Alexiosz magyar támadásoktól is féltette a bizánci területeket!³³ A Duna menti helyi összecsapások mellett feltehetően Dalmácia miatt aggódhatott a bizánci uralkodó, s nem is ok nélkül, hiszen forrásaink alapján 1096—1097 fordulóján Kálmán Horvátországban ismét helyreállította a magyar fennhatóságot, melyet — a magyarországi belviszályokat és a kereszties hadjárat nyújtotta lehetőségeket kihasználva — Péter király rövid uralma 1096-ban kérdésessé tett. Péter legyőzése után 1097 tavaszán a magyar király hódítása már elérte a tengerpartot,³⁴ ezt jelzi Tengerfehérvár birtokba vétele.³⁵ Bizánc Közép-Dalmácia megtartása érdekében a magyarokkal szemben ellenlépésre szánta rá magát, s mivel a császárság a kereszties hadjárat miatt saját akcióra képtelen volt, ezért 1097-ben Alexiosz a dalmát városok és szigetek igazgatását és védelmét a velencei dózséra mint császári prótoszebasztoszra bízta.³⁶ Trau és Spalato is ekkor fogadott hűséget Velencének.³⁷ 1097 és 1103 között Közép-Dalmácia — Tengerfehérvár kivételével — ténylegesen velencei uralom alatt állott.³⁸

1097 tavaszán Kálmán — pápai közvetítéssel — feleségül vette annak a szicíliai normann grófnak, Rogernak egyik leányát,³⁹ aki a német császár ellenében II. Orbán pápa leghűségesebb szövetségesei közé tartozott.⁴⁰ A magyar uralkodónak a házassága

²⁸ Erre ld. PAULER: i. m. 191—199.

²⁹ Ld. F. CHALANDON: Les Comnène. Études sur l'empire byzantin aux XIe et XIIe siècles I. Alexis Ier Comnène (1081—1118). Paris 1900. (továbbiakban: CHALANDON 1900.). 131—132., 155—165.; G. OSTROGORSKY: Histoire de l'état byzantin. Paris 1969. 382—383.

³⁰ LEIB III. 160.

³¹ G 40—41., 224.

³² G 36—38. — Ehhez ld. J. Kалуж: Подаци Алберта Ахенског о угарско—византијским односима крајем XI века. Зборник Философског Факултета X/1. Београд. 1968. (továbbiakban: KALIC 1968.) 185—186.

³³ LEIB III. 160.; G 2035.

³⁴ MT 200.; PAULER: i. m. 200.; DEÉR: i. m. 93—94.; KLAIC 1971. 511—512.

³⁵ G 976—977., 2158.

³⁶ FERLUGA 1957. 126—127. — Ekkor vette fel I. Vitale Michieli velencei dózse — a bizánci császár közreműködése és engedélye nélkül — a Dalmácia és Horvátország hercege címet. Ld. R. CESSI: Storia della Repubblica di Venezia I—II. Milano—Messina I. 1968. 133. Ez természetesen világosan kifejezésre juttatta a horvát és a dalmát területekre vonatkozó velencei igényeket.

³⁷ C I. 167. sz., 168. sz.

³⁸ FERLUGA 1957. 126—127.

³⁹ G 976—977., 2157—2158. — Kálmán első feleségének Buzilla neve tévedés (ld. MÁLYUSZ E.: Walther Holtzmann, Maximilla regina, soror Rogerii regis. Levéltári Közlemények 1964. 253—254.). Újabb vélekedés szerint Feliciának hívták a normann hercegnőt (VAJAY SZ.: Az Árpád-kor uralmi szimbolikája. Középkori kútfőink kritikus kérdései. Szerk.: HORVÁTH J. és SZÉKELY GY. Bp. 1974. 350., 351. 48. jegyz.).

⁴⁰ F. CHALANDON: Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile I. Paris 1907. (továbbiakban: CHALANDON 1907.) 301., 347.

ily módon kifejezetten pápabarát és német császárellenes töltetű volt,⁴¹ de ugyanakkor Velence — és talán Bizánc — ellen is irányult, hiszen a normannok potenciálisan mindkettőnek ellenfelei voltak.⁴² Egyelőre azonban a normann dinasztikus kapcsolat nem vitte előbbre a magyar király számára Dalmácia megszerzésének ügyét. Kálmán leállt a további foglalással, s 1098-ban a pillanatnyi területi status quo alapján barátsági szerződést — *conventio amicitiae*-t — kötött a velencei dózsával, a szerződésben azonban a magyar uralkodó megkérdőjelezte azt, hogy a velencei dózse jogosan viseli-e a Dalmácia és Horvátország hercege címet.⁴³ Ez nyilvánvalóan a Dalmáciára és Horvátországra vonatkozó velencei hatalmi igények kétségbe vonását jelezte magyar részről.

Valószínűleg ekkor az érlelődő belpolitikai válság — Álmos és pártja mozgolódása — tartotta vissza Kálmánt a Velencével való nyílt konfrontáció vállalásától. 1098-ra tehető ugyanis a király és a herceg újabb konfliktusa.⁴⁴ Álmos elérkezettnek látta az időt arra, hogy megszerezze magának a királyi hatalmat, mert a dukátusi méltóság nem elégítette ki a herceg ambícióit. Pedig gyér forrásaink is azt bizonyítják, hogy Álmosnak mint a dukátus urának igen komoly hatalom volt a kezében, melyet Kálmánnak is tekintetbe kellett vennie. Az Albericus-féle törvények például külön szólnak a herceg területéről és tisztségviselőiről.⁴⁵ Arról is tudunk, hogy a dukátushoz tartozó vidéken örökös nélkül maradt birtokot Álmos herceg adományozott el.⁴⁶ Külpolitikai problémák rendezésében is jelentős szerep jutott Álmosnak. Így 1096-ban minden bizonnyal a királlyal együtt a herceg is fedezte és ellenőrizte a keresztesek átvonulását az országon.⁴⁷ 1096—1097 fordulóján a magyar—normann dinasztikus kapcsolat létrehozásakor Álmos is kezességet vállalt Kálmánért a szicíliai Roger gróf követei előtt.⁴⁸ De nemcsak Álmos vágyott többre, hanem azok a „békétlenkedő” párhívei is, akik a hercegnek adott tanácsaikkal hozzájárultak az ellentétek kiújulásához. Tiszavárkonynál már szemben állottak egymással a rex és a dux seregei, de harc helyett a király és a herceg végül is megegyeztek.⁴⁹ Feltehetően a szemben álló erők egyensúlya, amely egyik fél számára sem ígért könnyű sikert, készítethette a riválisokat a kibékülésre.⁵⁰

1099 tavaszán már újból külpolitikai kérdések foglalkoztatták Kálmánt, aki először az orosz fejedelmek viszályaiba, majd a cseh pártharcokba avatkozott be. Szvjatopolk kijevi nagyfejedelem fellépett a központi hatalomtól függetlenedni akaró volhíniai Vlagyimír, valamint a halicsi Przemysl és Tyerebovl urai ellen. A kijevi uralkodónak sikerült Dávidtól, a vlagyimíri fejedelemtől elvennie területét, de a przemysli és a tyerebovli fejedelmektől, Volodártól és Vaszilkótól viszont vereséget szenvedett. Ellenük kérte Szvjatopolk a magyar király segítségét; Kálmán serege azonban

⁴¹ MT 201—202.; CHALANDON 1907. 350—352.; HÓMAN 1939. 348.

⁴² DEÉR: i. m. 93.; HÓMAN 1939. 349.; KLAÍČ 1971. 511. — A házasság Bizánc-ellenes élet elveti: GY. SZÉKELY: *La Hongrie et Byzance aux Xe—XIIe siècles*. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 1967. 308.

⁴³ C II. 1. sz. — A magyar—velencei egyezmény létrejöttének ideje bizonytalan: az 1097-es és az 1098-as év egyaránt szóba jöhet. Szerintünk a megállapodás megkötésére a legnagyobb valószínűséggel 1098 első felében került sor.

⁴⁴ HÓMAN 1939. 349., 362.

⁴⁵ ZÁVODSZKY L.: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. (Függelék: A törvények szövege.) Bp. 1904. 184—185.

⁴⁶ R. MARSINA: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislaviae 1971. 71.

⁴⁷ SRH I. 422.

⁴⁸ G 976., 2158.

⁴⁹ SRH I. 422—423.

⁵⁰ MOLNÁR E.: *A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig*. Bp. 1949.² 316.

Przemysł alatt Dávidnak és kumán szövetségeseinek hadaival szemben alulmaradt.⁵¹ Kálmán és Szvjatopolk przemysłi kudarca az oroszországi feudális széttagolódás erőinek malmára hajtotta a vizet, s hozzájárult a kijevi orosz állam részekre hullása folyamatának fokozódásához. A magyar király objektíve a kijevi állam egységének helyreállításán fáradozó Svjatopolk fejedelmet támogatta a feudális széttagolódás tendenciáját képviselő részfejedelmekkel szemben.⁵² Ily módon semmiképpen sem szabad szerintünk Kálmán 1099-i oroszországi szereplését az ún. „haszontalan, de főképpen igazságtalan és értelmetlen”, illetve „hódító” jellegű halicsi hadjáratok közé sorolni.⁵³

Röviddel ezután — még 1099 első felében — Kálmán a cseh fejedelem, II. Brětislav ellen a morva hercegek oldalán akart beavatkozni a cseh trónviszályokba, és ezért seregével felvonult az Olšava határfolyóhoz, ahol azonban végül is tárgyalások eredményeképpen békét és barátságot kötött a cseh uralkodóval.⁵⁴

A századforduló után a magyar király figyelme újból az Adria felé fordult; erre vall, hogy 1102-ben Tengerfehérvárott horvát királlyá koronáztatta magát.⁵⁵ Ezekben az években azonban Kálmán külpolitikailag meglehetősen elszigetelődött. A dalmáciai magyar expanzió miatt kezdetől fogva szemben állt vele Bizánc és Velence, ugyanakkor a német császár Álmos szövetségese, az új cseh fejedelem, Bořivoj pedig IV. Henrik híve volt. 1104 nyarán Álmos feleségül vette Svjatopolk kijevi uralkodó egyik leányát, Predslávát,⁵⁶ de a herceg e házasság révén rokonsági kapcsolatba került III. Bolesław lengyel fejedelemmel is, aki 1103 óta a kijevi uralkodó egy másik leányának férje volt.⁵⁷ 1105-ben Kálmán a trónkövetelő Svatoopluk érdekében beavatkozott a cseh trónviszályokba, Svatoopluk akciója azonban egyelőre kudarcot vallott,⁵⁸ s így Kálmánnak ebben az irányban nem sikerült a „diplomáciai blokádot” áttörnie.

Ebből a külpolitikai szorítógyűrűből a magyar király a Bizánccal kötött szövetség révén került ki. 1104—1105 fordulójára tehetően I. Alexiosz császár feleségül kérte a társuralkodónak maga mellé vett Jóannész fia számára László király leányát, Piroskát, akit Eumathiosz Filokalész szebasztosz vezetésével valószínűleg 1105 első felében bizánci követség vitt Konstantinápolyba, ahol Eiréné néven lett a társcsászár felesége.⁵⁹ Jogos az a feltevés, hogy e házasság létrehozása mögött Bizánc részéről

⁵¹ HODINKA A.: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bp. 1916. 55—65., 75—76.; SRH I. 423—426.

⁵² PASUTO 1968. 53—54.

⁵³ ELEKES L.—LEDERER E.—SZÉKELY GY.: Magyarország története I. Az őskortól 1526-ig. Egyetemi tankönyv. Bp. 1961. (a vonatkozó rész LEDERER E. munkája) 95., 98. — Forrásokkal egyáltalán nem igazolható az a vélemény, amely szerint „Kálmán... meg akarta szerezni a halicsi fejedelemséget” (N. A. SZIDOROVA: Világtörténet III. Bp. 1963. 440.). Hasonlóan UNGER M.—SZABOLCS O.: Magyarország története. Bp. 1974. 23.

⁵⁴ PAULER: i. m. 206.; HÓMAN 1939. 351.

⁵⁵ Erre ld. pl. MARCZALI H.: Az Árpádok és Dalmácia. Értekezések a történeti tudományok köréből XVII. Bp. 1898. 76.; GYÖRFFY 1967. 49.; KALIC 1971. 513.

⁵⁶ HODINKA: i. m. 67.

⁵⁷ Historia Polski (főszerk.: I. MANTEUFFEL) I. do roku 1764. Cześć I. Do połowy XV w. Warszawa 1958. (továbbiakban: Hist. Pol.). 220.; PASUTO 1968. 46.

⁵⁸ A. BACHMANN: Geschichte Böhmens I. Gotha 1899. 282.; PAULER: i. m. 206.

⁵⁹ Θεόδωρος Σκουταριώτης: Σύνοψις χρονική. N. K. SATHAS (ed.): Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη VII. Venetia—Paris 1894. 181—182. — Hazai (SRH I. 439.) és bizánci (A. MEINEKE: Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum. Corpus scriptorum historiae Byzantinae Bonnae 1836. 9.) források adatai egyértelműen cáfolják azt a nézetet, amely szerint Piroška—Eiréné nem László, hanem Kálmán király leánya lett volna (vö. K. J. HEILIG: Ostrom und das deutsche Reich um die Mitte des 12. Jahrhunderts. Monumenta Germaniae Historica IX. Kaisertum und Herzogsgewalt im Zeitalter Friedrichs I. Stuttgart 1973.³ 238.). A házasságkötés idejét nem ismer-

a normann kérdés húzódtott meg. A kereszties vezérek által 1097 elején I. Alexiosz császárnak tett hűségskü ellenére a normann Bohemondé lett 1098-ban Antiochia, melyet a baszileusz is meg akart szerezni. Ezért az antiochiai fejedelemség és Bizánc között csakhamar fegyveres összecsapásokra került sor, s 1104 végén Bohemond, Antiochia fejedelme Nyugatra távozott, hogy onnan indítson nagyszabású támadást a császárság ellen. Célja a bizánci birodalom elfoglalása volt.⁶⁰ A baszileusz nyilvánvalóan el akarta kerülni, hogy a normann házassági kapcsolattal rendelkező Kálmán és Bohemond között szövetség alakuljon ki a birodalom ellen.⁶¹ Piroska bizánci házassága, melynek révén Kálmán a bizánci császár szövetségese lett, egyértelműen mutatja Magyarország nemzetközi tekintélyének megnövekedését.

A magyar király tehát feladta az addig nem gyümölcsöző normann kapcsolatokat, amelyek helyére magyar—bizánci együttműködés lépett. Ez egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy szétpattant a Magyarországot fojtogató külpolitikai elszigeteltség gyűrűje, másrészt Kálmán hozzákezdhetett az 1103-ban Bizánc közvetlen fennhatósága alá ismét visszakerült dalmát területek hódoltatásához, amelyet természetesen Bizánc és a normannok adriai terjeszkedésétől ugyancsak rendkívül aggodó Velence kényszeredetten vettek tudomásul. 1105-ben Kálmán birtokába kerültek a dalmát városok (Zára, Trau, Sebenico, Spalato) és a szigetek.⁶² A dalmát uralmi viszonyoknak ezt a megváltozását a pápasággal az 1106 októberi guastallai, a főpapkinevezési jogról lemondó nyilatkozata révén sikerült Kálmánnak elfogadtatnia.⁶³ A sikeres dalmát foglalás nyomán 1105-ben Kálmán felvette a Magyarország, Dalmácia és Horvátország királya címet.⁶⁴ ugyanakkor négyéves kisfiát, Istvánt — mintegy uralkodótársként — királlyá koronáztatta.⁶⁵

Nyilvánvaló, hogy Kálmánnak ez a lépése, amellyel a trónutódlás kérdését akarta fia javára rendezni, érzékenyen érintette Álmos herceg hatalmi igényeit. Nem lehet véletlen az, hogy ekkor — feltehetően 1105—1106 fordulóján táján — a herceg IV. Henrikhez távozott.⁶⁶ A német császár azonban a saját fiával kirobbant súlyos belháború miatt nem volt abban a helyzetben, hogy Álmos ügyét felkarolhatta volna.⁶⁷ Álmos ezért kénytelen volt 1106-ban német földről eredmény nélkül hazatérni,⁶⁸ de csakhamar újból külföldi pártfogó után nézett. Ezért — még ugyancsak 1106-ban — Lengyelországba távozott, ahol sógora, III. Bolesław a trónkövetelő mellé állt. Ebben a lépésében — a rokoni kapcsolat mellett — az a gondolat vezethette a lengyel uralkodót, hogy a német császárság keleti expanziójával szembeni harcához Álmos trónra

Jük. De ha Bizáncot a dinasztikus kapcsolat létesítésére valóban Bohemond tervezett támadása kivédésének szándéka vezérelte — s ebben a későbbi események miatt nincs okunk kételkedni —, akkor a házasság 1104 vége előtt nem jöhetett létre, mivel Bohemond 1104 legvégén indult Antiochiából Itáliába. Tudjuk viszont, hogy Piroska és Jóánnész nászából 1106 tavaszán már ikergyermekek születtek (ld. MORAVCSIK GY.: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-monostor. A konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei. Bp.—Konstantinápoly 1923. 7.), így legelfogadhatóbbnak az 1105 első felére történő datálás látszik számunkra.

⁶⁰ Erre ld. pl. CHALANDON 1900. 184—236.; OSTROGORSKY: i. m. 384—386.

⁶¹ Hasonlóan vélekedik pl. MORAVCSIK 1953. 72.; SZÉKELY: i. m. 308.

⁶² C II. 10. sz., 391—393.; SRHI. 126., 182—183., 426.; G 60., 687., 1172., 2225—2226. — A vonatkozó irodalomra ld. pl. PAULER: i. m. 207.; DEÉR: i. m. 96.; HÓMAN 1939. 357.; M. МАРКОВИЇ: Два написа из Задра. Зборник Радова Византолошког Института 2 (1953) 108., 101.; MORAVCSIK 1953. 72.; FERLUGA 1957. 127.; GYÖRFFY 1967. 49.

⁶³ Ld. pl. HÓMAN 1939. 358.; GYÖRFFY GY.: Becket Tamás és Magyarország. Filológiai Közlemény 1970. 154.

⁶⁴ C II. 15., 391., 392.

⁶⁵ C II. 392.

⁶⁶ PAULER: i. m. 210.; HÓMAN 1939. 362.

⁶⁷ Erre ld. HAMPE: i. m. 83—86.

⁶⁸ SRHI. 426.

helyezésével a maga oldalára állíthatja Magyarországot. III. Boleslaw fegyveres segítséget nyújtott Álmosnak, akinek sikerült is betörnie az országba s birtokba vennie Abaujvárt. Ezt követően azonban a lengyel fejedelem és a magyar király tárgyalások útján nemcsak rendezték a konfliktust, hanem békét és barátságot, valamint szövetséget is kötöttek egymással, amely kifejezetten a német hódító törekvések elhárítását célozta. Boleslaw felhagyott Álmos támogatásával, aki ekkor kénytelen volt ismét kibékülni Kálmánnal.⁶⁹ 1107-ben pedig, amikor a magyar herceg Konstantinápolyon keresztül Jeruzsálemben volt zarándokúton,⁷⁰ már Kálmán segítette a lengyel uralkodót a trónkövetelő Zbigniew elleni harcában, melynek során végül is Boleslaw megfosztotta Zbigniewet tartományától, Mazóviától.⁷¹ Bizonytalán lengyel szövetségesének határozott intézkedése inspirálhatta a hasonló problémákkal küzdő Kálmánt, aki véleményünk szerint 1107-ben — kihasználva az Álmos távollétéből adódó kedvező alkalmat — a hercegtől elvette a dukátust, de a hazatérő Álmosnak kedvenc szórakozásához, a vadászathoz a király megadott minden lehetőséget.⁷² A dukátus birtokában levő hercegnek nyilvánvalóan ilyen királyi kegyre nem lett volna szüksége! Az ország területének egyharmadára kiterjedő hercegség felszámolása, amely a központi királyi hatalom erősítését szolgálta,⁷³ nagy csapást jelentett Álmos számára. Ezzel függ össze, hogy a dömösi monostor 1107—1108 fordulóján történt alapítása alkalmával Álmos merényletet tervezett a király ellen.⁷⁴ Ennek lelepleződése után a herceg hamarosan ismét a német udvarba futott, hogy a király ellenében V. Henrikől kérjen segítséget. Álmos már 1108 húsvétján a német királynál tartózkodott, s V. Henrik serege 1108 szeptemberében indult Magyarország megtámadására. Miközben Henrik Pozsonyt ostromolta, szövetséges, Svatopluk cseh fejedelem a Vág völgyét dulta. Kálmánnak lengyel szövetségese sietett segítségére, s III. Boleslaw betört Csehországba. Végül is a német királynak — Magyarországgal szembeni expanziós tervét feladva — eredménytelenül kellett visszavonulnia, viszont Kálmán kénytelen volt ismét visszafogadni Álmost.⁷⁵

Ugyanebben az időszakban a magyar királyt a Balkánon lejátszódó események is foglalkoztatták. A normann Bohemond, Antiochia fejedelme — eredeti szándékának megfelelően — 1106-ban Franciaországban keresztes háborút hirdetett meg Bizánc ellen, s 1107 októberében seregével megtámadta a császárság balkáni területeit;

⁶⁹ SRH I. 426—427.; G 490., 1596. — Ehhez ld. PAULER: i. m. 211.

⁷⁰ Álmos szentföldi zarándoklatának időpontja nem ismeretes. Annak alapján azonban, hogy a magyar krónika a herceg jeruzsálemi zarándoklását az 1106. évi német és lengyel útja, valamint abaujvári betörése után, de még 1108 elején végbement újabb németországi emigrálása előtt meséli el (SRH I. 427.) arra lehet következtetni, hogy Álmos 1107-ben járt a Szentföldön. Újabbán GYÖRFFY ugyancsak 1107-hez köti a herceg jeruzsálemi útját (GYÖRFFY 1977. 534.).

⁷¹ G 490., 1596. — A datálásra ld. Hist. Pol. 221.

⁷² Az a tény, hogy egyrészt jeruzsálemi útja után Álmosnak királyi adományból nyílik lehetősége a vadászatra (SRH I. 427.), másrészt pedig az ezt követő dömösi események megtörténével a herceg nem a dukátus kedvelt erdejébe, Igfonba, hanem a Bakonyba ment vadászni, azt mutatja, hogy ekkor már Álmos nem volt a hercegség ura (KRISTÓ: i. m. 120.). S valóban 1108 húsvétján táján Álmos V. Henriknek dukátusa elvesztéséről számolt be (G 28., 225., 481., 872., 1764.). Mindezek alapján jogosnak látszik feltételezni, hogy Kálmán 1107-ben vette el öccsétől a hercegséget, mialatt az Keleten járt.

⁷³ Erre ld. KRISTÓ: i. m. 114., 121.

⁷⁴ SRH I. 428.

⁷⁵ SRH I. 429.; G 28., 120., 124., 136., 141., 156., 169., 195., 224—225., 377., 478., 481., 490—491., 523., 761., 805—806., 872., 1764., 1992., 2127. — Érdekes módon V. Henrik a Kálmán elleni támadás hivatalos indokaként azt hozta fel, hogy a magyar király a dalmát városok elfoglalásával az ő birodalmához tartozó területeket támadott meg (G 225., 377., 872.). Ez azt jelzi, hogy Dalmáciára a német birodalom is igényt tartott. Egyébként V. Henriket csak 1111 elején koronázta a pápa német—római császárrá, addig csak a királyi cím illette meg. (HAMPE: i. m. 89—90).

végső célja Konstantinápoly elfoglalása volt. Negyedszázad alatt immár másodszer fenyegette Bizáncot a normann hódítás veszélye (először 1081—1085-ben). Kálmán a velencei dózsával együtt I. Alexiosz oldalára állt, s magyar csapatok a köztársaság flottája segítségével részt vettek a normannok elleni harcokban. A bizánci—velencei—magyar szövetségnek sikerült elhárítani Bizánc feje felől a normann veszélyt, s 1108 szeptemberében Bohemond megalázó békeszerződés megkötésére kényszerült.⁷⁶ A békemegállapodás aláírói között ott voltak Kálmán király követei is.⁷⁷

A Bizánc melletti kiállás nem maradt hatástalan a dalmáciai magyar uralom további sorsának alakulása szempontjából sem. A dalmát városoknak bizonyos mértékig kedvezett a magyar uralom, hiszen a magyar királyság — eltérően Velencétől — nem volt gazdasági riválisa a fejlett kereskedelemmel rendelkező városoknak.⁷⁸ A magyar király uralma számottevően nem korlátozta a dalmát városok belső önkormányzatát sem, legalábbis erről tanúskodnak azok a privilégiumok, amelyeket 1108-ban adott Kálmán Zára, Trau és Spalato polgárainak.⁷⁹ 1111-ben a király újra Zárába ment, s ott megerősítette Dalmácia régi szabadságát.⁸⁰ Nem kétséges, hogy ezekkel a kiváltságokkal a magyar uralkodó a dalmát városokat kívánta maga mellé állítani Velence hatalmi törekvéseivel szemben.

Velence ugyanis, amely a Keletre (Bizánc és Levante felé) irányuló expanziója fontos részének tekintette a dalmát városok politikai és gazdasági alávetését,⁸¹ nem nyugodott bele abba, hogy Dalmácia magyar uralom alatt maradjon. Andrea Dandolo krónikája szerint a dózse 1112-ben kérte a bizánci császárt, hogy Dalmácia visszaszerzéséhez nyújtson neki segítséget. I. Alexiosz, noha elvileg egyetértett a velencei indítvánnyal, mégis a magyarok ellen tervezett háború elhalasztását javasolta.⁸² Bizánc magatartását több tényező határozhatta meg. A bizánci császárt a dalmáciai magyar—velencei rivalizálásnál lényegesen fontosabb kérdések foglalkoztatták ekkor. 1111—1112-ben I. Alexiosz egyházuniós tárgyalásokat folytatott II. Paschalis pápával, s a baszileusz a felajánlott egyházunió fejében V. Henrik ellenében a nyugati császári korona elnyerését kívánta a pápától. A keleti ügyek még ennél is fontosabbnak bizonyultak. Bizáncban ebben az időben ismét napirenden szerepeltették Antiochia hódoltatásának ügyét, miközben 1111-ben az ikóniumi szeldzsuk szultán már a birodalom megtámadását készítette elő, s a hamarosan kirobbanó harcok Kis-Ázsiában 1116-ig elhúzódtak. Ilyen körülmények között a baszileusz nem kívánta birodalma erőit egy magyar—velencei konfliktusban lekötöni. Ugyanakkor éppen ebben az időben határozott elhidegülés volt tapasztalható a Bizánc és Velence közti viszonyban. Ez arra vezethető vissza, hogy az 1082 májusi privilégiumban Velence olyan kereskedelmi kiváltságokat kapott Alexiosztól, amelyek rendkívüli módon sértették a bizánci kereskedők érdekeit. Az 1082-i privilégium lényegében ajtót nyitott Velence gazdasági behatolása előtt, és ennek bizonyos fokú ellensúlyozására ekkor a császár Velence riválisa, Pisa felé közeledett. Az 1111-ben megkötött bizánci—pisai egyez-

⁷⁶ Hazai és velencei források egyaránt tudósítanak a magyarok normannellenes harcairól (SRH I. 183., 433.; G 60.). — Az eseményekre ld. CHALANDON 1900. 242—249.; H. KRETSCHMAYR: Geschichte von Venedig I. Gotha 1905. 220.; SZOKOLOV 1963. 286.; OSTROGORSKY: i. m. 386.

⁷⁷ LEIB III. 139.

⁷⁸ SZOKOLOV 1963. 240—241.

⁷⁹ C II. 19. — Ehhez ld. még HÓMAN 1939. 358—359.; GYÖRFFY 1967. 49.

⁸⁰ C II. 21. sz.

⁸¹ SZOKOLOV 1963. 186—199., 244—247.

⁸² G 60—61. — Érdekes, de még bizonyításra vár az a vélemény, mely szerint a dózse nem 1112-ben, hanem már évekkel korábban jelentkezett indítványával a baszileusznál. Így SZOKOLOV 1963. 320.; R. CESSI: Venezia ducale II/1. Venezia 1965. (továbbiakban: CESSI 1965.). 202. 2. jegyz.

mény Velence kiváltságos helyzete ellen irányult.⁸³ Ily módon érthető, hogy ekkoriban a császár Dalmáciában sem akart a dózse kezére játszani. S végül feltehetően a normann háborúban tanúsított magyar magatartás is befolyásolhatta Alexioszt álláspontja kialakításában. A velencei—magyar összecsapás így egyelőre elmaradt.

Kálmán uralkodása utolsó évei sem voltak mentesek különböző kül- és belpolitikai problémáktól. 1112-ben a magyar király serege betört Ausztriába, és alaposan elpusztította, felpredálta annak határvidékét. Lehet, hogy egyszerű határmenti zsákmányoló hadjáratról volt szó, de az is feltételezhető: Kálmán most állt bosszút Lipót osztrák örgrófon, aki 1108-ban részt vett V. Henrik magyar hadjáratában.⁸⁴ Orosz kapcsolatai erősítése érdekében 1112 nyarán Kálmán — normann neje halála után — feleségül vette Eufémiát, Vlagyimír Monomah perejaszlavi és szuzdáli fejedelem leányát.⁸⁵ E dinasztikus szál azonban nem bizonyult tartósnak, mert 1113—1114 táján házasságtörésen kapott hitvesét a király visszaküldte hazájába, ahol egyébként 1113-ban apósa a kijevi fejedelemség ura lett. Eufémia fia, Borisz már orosz földön született meg.⁸⁶

Ebben az időben került sor Kálmán és Álmos újabb összecsapására. 1115 táján Álmos ismét a királyi hatalom megszerzésére tört. Az uralmon levő párt azonban felfigyelt a herceg szervezkedésére, és időben lecsapott rá. Forrásaink szerint Kálmán — hívei tanácsára — az elfogott Álmost, és annak fiát, Bélát megvakíttatta, nehogy halála után ők kerüljenek hatalomra. Álmos és Béla sorsában más előkelők is osztoztak, s ez arra mutat, hogy Álmos fellépése mögött egy nagyobb összeesküvés húzódott meg.⁸⁷

Ezekkel az eseményekkel egyidőben Velence ismét akcióba lépett Dalmácia visszahódítása érdekében. Korábban a köztársaság még engedett a bizánci uralkodó tanácsának, most azonban a dózse új taktikát választott. 1115 augusztusában Ordelefo Faliero Bizánc megkérdezése nélkül, saját kezdeményezésére flottájával megtámadta a magyar uralom alatt álló dalmát területeket, de ekkor csak Dalmácia egy részét sikerült birtokába vennie. Ezért a dózse a következő évben szeretne volna foglalását teljessé tenni.⁸⁸ Az 1116 májusában indított hadjáratához Ordelefo Faliero nemcsak V. Henrik német császár, hanem a háború megkezdésével kész helyzet elé állított baszileusz, I. Alexiosz támogatását is megszerezte magának. Természetesen a baszileusznak Velence melletti állásfoglalása alaposan megrontotta a magyar—bizánci viszonyt. Ezek az események azonban már Kálmán utóda, II. István uralkodásának idejére estek.⁸⁹

⁸³ Ezekre ld. CHALANDON 1900. 250—270.; W. NORDEN: Das Papsttum und Byzanz. Berlin 1903. 90.; SZOKOLOV 1963. 13., 293.; CESSI 1965. 201.; HAMPE: i. m. 91., OSTROGORSKY: i. m. 379—380.

⁸⁴ G 156., 200., 406., 520., 1484. — PAULER elveti e források adatait, s az 1112-i magyar betörést az 1118. évi támadással azonosítja, hogy ily módon a — korban egyébként szokásos — zsákmányoló hadjárat ódiomát Kálmánról II. Istvánra hárítsa (PAULER: i. m. 230., 473. 424. jegyz.). Nem tartható ez az álláspont, mert XII. századi kortárs osztrák források közléséről van szó, s közöttük találunk olyant is, amelyik egyaránt utal az 1112-es és az 1118-as magyar betörésre (G 156.).

⁸⁵ HODINKA: i. m. 95.

⁸⁶ SRH I. 429. — Ld. még PASUTO 1968. 151., 167.

⁸⁷ SRH I. 126., 421., 430., 431., II. 40., 80., G 28., 442., 443., 807., 1765., 2563. — Az események datálására és értékelésére ld. MT 249; PAULER: i. m. 224.; KRISTÓ: i. m. 115.

⁸⁸ G 61., 209., 1550.; C II. 25. sz., — Ld. még PAULER: i. m. 225—230.; KRETSCHMAYR: i. m. 222—223.; FERLUGA 1957. 128—129.; SZOKOLOV 1963. 312.; CESSI 1965. 204.

⁸⁹ Nem igazolható az a vélemény, mely szerint Velence már 1115-ben megszerezte Bizánc támogatását a dalmáciai hadjáratához (vö. PAULER: i. m. 225.; FERLUGA 1957. 128.), mivel forrásaink teljesen egybehangzóan csak a második, 1116. évi velencei támadás kapcsán tesznek említést a német és a bizánci császárok által a dózsénak nyújtott segítségről (G 61., 1550.). — Tanulmányunk kéziratának lezárása után jutott el hozzánk KAPITÁNYFFY I. König Ladislaus und Byzanz. című dolgozata (Homonoia I. Bp. 1979. 73—96.), amelynek megállapításait már nem állt módunkban figyelembe venni.

Ferenc Makk

REMARQUES SUR LA POLITIQUE EXTÉRIEURE DE COLOMAN

L'auteur examine le développement des relations extérieures de la Hongrie pendant le quart de siècle de 1091 à 1116. Il constate que dans les dernières années du règne de Ladislas Ier (1077—1095) il y avait un changement notable dans les relations extérieures du royaume hongrois, en face de la politique extérieure défensive des dizaines d'années précédentes. A partir des années 90 du XI. siècle l'état hongrois affermi se présentait comme un figurant actif et initiateur dans la politique internationale. Ce procès commencé sous Ladislas Ier se renforçait pendant le règne de Coloman (1095—1116). La classe dirigeante féodale hongroise ne se contentait pas d'intervenir coup sur coup dans les affaires internes des états voisins (russe, tchèque, polonais, croate) mais en même temps il étendait son pouvoir sur des territoires étrangers (croate, dalmate) aussi. Les aspirations expansives avaient une influence notable sur les relations de la Hongrie avec la papauté, avec Venice et Byzance. En même temps les dirigeants de la politique extérieure hongroise suivaient sans cesse avec attention les développements de la lutte de l'investiture. Incontestablement sous le règne de Coloman la réputation internationale du pays s'est remarquablement augmentée.

Ференц Макк

ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ КАЛЬМАНА

В своей статье автор рассматривает изменение венгерских внешних связей за четверть века между 1091 и 1116. Автор приходит к выводу, что в последние годы правления Ласло I (1077—1095) происходят значительные изменения во внешних связях венгерского королевства по сравнению с его оборонительной внешней политикой в предшествующие десятилетия. Начиная с 90-х годов XI в. окрепшее венгерское государство активно участвует в международной политике и проявляет инициативу в её формировании. Процесс, начавшийся при Ласло I, усиливается во времена Кальмана (1095—1116). Венгерский феодальный господствующий класс не только вмешивается во внутренние дела соседних (русского, чешского, польского, хорватского) государств, но и одновременно распространяет свою власть на чужие (хорватские, далматские) территории. Экспансионистские стремления оказали сильное влияние на отношение Венгрии к папству, Венеции, Византии. В то же время вершители венгерской внешней политики активно следят за борьбой за инвеституру. Неоспоримо, что международный авторитет страны значительно возрос во времена короля Кальмана.